MEVLEVÎLİK İLE İLGİLİ ESKİ HARFLİ TÜRKÇE ESERLER*

Ali Temizel**

Özet: Bu çalışmada Mevlevî şeyh, şair ve dervişleri ile Mevlevîlik tarikatı hakkında bilgi veren; Mevlevî mukabelesi, dua ve ayinlerinden bahseden; Mevlevîhâneleri, Mevlevîhânelerdeki faaliyetleri ve Mevlevîhânelerin şeyhlerini konu edinen eski harfli yazma ve basma Türkçe eserler ile Mevlevî ayin ve notalarının değerlendirildiği mecmualar incelenmiştir. XIV. yüzyıldan 1950'li yıllara kadar Osmanlı döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında Mevlevîlik ile ilgili eski harfli Türkçe olarak telif edilen yazma eserlerle, yine eski harfli Türkçe neşredilen basma eserler tespit edilip tanıtılmaya çalışılmıştır. Eserler, alfabetik sıraya göre sunulmuş ve bu alfabetik düzenleme, numaralandırılarak sıralanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, Mevlevîlik, Mevlevî-hâne, Mevlevîler.

The Turkish Works about Mevlevi Order Written in Arabic Alphabet

Summary: This study examines the journals which give information about Mevlevi sheikhs, poets and dervishes, and also Mevlevi sects; mentions Mevlevi reading, praying and ceremonies; analyze the lodges used by Mevlevi dervishes, and the activities in it; evaluate Turkish Works about Mevlevi sheikhs that were written and printed in Arabic alphabet, and Mevlevi musical notes. The manuscripts that were written and printed in Arabic alphabet 14th century to 1950s in both Ottoman Period and the early years of the Turkish Republic are tried to be determined and presented throughout the study. The Works are submitted in alphabetical order, and this order is enumerated.

Keywords: Mevlana, Mevlevi teachings and practices, the lodge of the Mevlevies, Mevlevies.

Giriş:

---

* Bu makale, Ali Temizel tarafından hazırlanan *"Mevlânâ ve Mevlevîlikle İlgili Eski Harfli Türkçe Eserler ve Müellifleri"* isimli Yüksek Lisans Tezi (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1996, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)'nin bir bölümünün özetidir. Bu eser için, bundan sonra "Temizel" kısaltması kullanılacaktır.

** Araş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fars Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.

MEVLEVÎLİK İLE İLGİLİ ESKİ HARFLİ TÜRKÇE ESERLER

Bilindiği üzere, Mevlânâ'nın yaşadığı dönemeden bu güne kadar Mevlânâ, Mevlevîlik, Mevlevîler ve Mevlânâ'nın eserleri hakkında doğuda ve batıda dünyanın birçok yerinde çok sayıda ilim adamı tarafından çeşitli dillerde çok sayıda eser telif edilmiş ve çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmada, XIV. yüzyıldan 1950'li yıllara kadar Osmanlı döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında Mevlevîlik ile ilgili eski harfli Türkçe olarak telif edilen yazma eserlerle yine eski harfli Türkçe neşredilen basma eserler tespit edilip tanıtılmaya çalışılmıştır. Eserler, alfabetik sıraya göre sunulmuş ve bu alfabetik düzenleme, numaralandırılarak sıralanmıştır. Eserlerin tespit edilen müellifleri ise makalenin sonunda *Müellif adları indeksi* başlığı altında eserleriyle ve sıra numaralarıyla birlikte verilmiştir. Konuyla ilgili olarak tespit edilebilen kırk eserden yazma halde olanlarının yerleri gösterildi, neşredilenlerin de yayın durumları belirtilmiş ve yine neşredilen eserlerden yazma nüshaları tespit olunanların da yerleri gösterilmiştir.

1. Birbirimizi Kırmayalım:

Veled Çelebi İzbudak (1869-1953)

Veled Çelebi İzbudak tarafından telif edilen ve İstanbul-1342/1923'de Evkâf-ı İslamiye matbaasında 29 sayfa olarak neşredilen eserin başında, "Geçen Salı günü (18 Mart) neşr olunan (İleri) gazetesinde Mevlevîlik hakkında pek şümullü ağır iftiralara hâvî celi hattan dizilmiş bir ser levha vardı ki altında pek çirkin ma'nî ifham eder. Mahsus yapılmış serâpâ gayr-i tabi'î garazkârâne tezyi' edilmiş kıymetsiz bir resim bulunuyordu: *Bakın ey ahâlî bir Mevlevî zındığı oğlan oynatıyor,* denilmek isteniyordu" şeklinde bir açıklama yer almaktadır.

Yukarıda verilen girişe cevap niteliği taşıyan eserin 20. sayfasında bu konunu sonunda "*Meşâyih-i Mevleviye*" imzası yer almaktadır. Eserin 20.-29. sayfaları arasında ise 22 Mart 1340 Hâdim-i Mevleviye Mehmed Ziya imzasıyla çeşitli açıklamaları içeren *"Mukkaddemâtımızla oynanılmasın"* başlığı altında Mevlevîler ve Mevlevîlikle ilgili ayrı bir kısım bulunmaktadır.

2. Defter-i Dervîşân:

Ali Nutkî Dede (1176-1219/1762-1804)

Ali Nutkî Dede tarafından 1798 yılında kaleme alınmaya başlanmış olan bu eser, kendisinin ölümünden sonra kardeşi Abdülbâkî Nâsır Dede (ö. 1821) tarafından 1813 yılında tamamlanmıştır. Eserde 1190-1227/1775-1813 yılları arasında Yenikapı Mevlevî-hânesi ile ilgili çeşitli bilgilere yer verilmektedir. İstanbul, Süleymaniye Ktp., Nafiz Paşa, nr. 1194'de tek yazma nüshası[1] bulunan eserin 1b-22a varakâları arası Ali Nutkî Dede'nin şeyhliğe (1189/1775) başlamasından vefatına kadar yazdığı notları ihtiva eder. Burada kendisine intisap eden dervişlerin adları, dergaha geliş ve hücreye çıkış tarihleri, meslekleri, bazı dervişlerin semâ'dan sonra mukabeleye giriş tarihleri, arakiyye giyenlerin isimleri ve giyiş tarihleri ve bazı notlar yer almaktadır.

22b-94b varakları arası Abdülbâkî Nâsır Dede'nin yazdığı notları ihtiva eder. Burada da, 1804-1808 yılları arasında vefat edene çeşitli Mevlevî-hânelere mensup derviş ve şeyhlerle ilgili bilgiler ve 1804-1813 yıllarında Yenikapı Mevlevî-hânesi'ne gelen, semâ'dan sonra mukabeleye giren, çilesini

tamamlayıp hücreye çıkan, arakiyye ve sikke giyen dervişler hakkında bilgiler vardır.

3. Defter-i Dervîşân:

Abdülbâkî Nâsır Dede (Seyyid Nâsır Abdülbâkî) (1179-1236/1765-1821)

Eser, 1813 yılınadn 1985 yılına kadar Yenikapı Mevlevî-hânesi'nde şeyhlik makamında bulunan, sırasıyla Abdülbâki Nâsır Dede, Receb Hüseyin Hüsnü Dede (ö. 1830), Abdürrahîm Künhî Dede (ö. 1831), Osman Selaheddin Dede (ö.1887), Mehmed Celâleddin Dede (ö. 1908) ve Abdülbâkî Dede (ö. 1935)'lerin kendi şeyhlikleri döneminde yazdıkları notları ihtiva etmektedir. Yukarıda adları geçen Mevlevî şeyhlerinin yaşadığı dönemlerde, diğer bir ifadeyle 1813-1935 yılları arasında,Yenikapı Mevlevî-hânesi'nde meydana gelen tasavvufî ve içtimaî konular hakkında da çeşitli bilgiler verilmektedir. Burada, bu şeyhler, kendi dönemlerinde Yenikapı Mevlevî-hânesi'nde sikke ve arakiyye giyenlerin isimlerini, çileye giren müritlerin adlarını ve çileye giriş tarihlerini ve bazı yerlerde de şeyhler kendi çocuklarının, kendi ailelerinin, hatta yakınlarının doğum, evlilik gibi önemli günlerini kaydetmişlerdir. İstanbul, İslam Araştırmaları Merkezi Ktp., nr. 18112, tasnif nr. 780 ALİ.D.'de yer alan eser, tek yüz fotokopi halindedir[2]. Eserin bu nüshası Yenikapı Mevlevî-hânesi şeyhi Abdülbâkî Dede'nin oğlu Rusûhi Baykara'ya geçen defterin fotokopisidir[3].

4. Hakâyık-ı semâ':

Mahmûd Celâleddîn

Gümüşhane Sancağı mutasarrıfı Mahmûd Celâleddîn tarafından kaleme alınan eser, Hacı Feyzullah Nakşbendî'nin *İşâretü'l- Ma'neviyye fî âyîni'l-Mevleviyye* adlı kitabının mensur Türkçe açıklamasıdır. Eserde, Rusûhî İsmâil-i Ankaravî'nin *Minhâcü'l-fukarâ*'sında yer alan Mevlevî mukabelesi hakkındaki açıklamalar özetlenmektedir. *Hakâyık-ı semâ'*, İstanbul-1334 Rûmî/1336/1918'de Şems matbaasında 27 sayfa olarak yayınlanmıştır.

5. Hilye-i Mevlânâ:

Nakşî Dede

Nakşî Dede tarafından kaleme alınan, telif tarihi bilinmeyen ve Konya Mevlânâ Müzesi Ktp., İhtisas, nr. 1173'de yer alan eser, manzum Türkçe'dir[4].

6. Hamparsan- Âyîn-i şerif notaları, I-II:

Derleme

Konya, Mevlâna Müzesi Ktp., İhtisas, nr. 5224'de yer alan, birincisi 45, ikincisi 43 varaktan oluşan ve iki defter halinde olan, müstensihi, istinsah tarihi ve mukaddimesi olmayan ve sol taraftan başlayan eserin XVIII- XIX. yüzyılda derlendiği sanılmaktadır.

I. Defter: Toplam 21 varağı boş olan eser, 2. sayfada Yusuf Paşa'nın Acem-bûselik devr-i kebiri ile başlar. 9. sayfa boştur. 10. sayfada Osman Bey'in Hüzzam devr-i kebir başlığı var, ama altında bir şey yok. 11. sayfa boş, 12. sayfada Aksak makamında birinci terennüm ve Yörük makamında ikinci ve üçüncü terennümler vardır. 13. sayfa boş. 14. sayfada Nâyî Baba Râşid Efendi'nin bir satır devri var. 15.-17. sayfalar boş. 18.-19. sayfalarda Râuf Bey'in Sûz-i dil peşrevi ve bölümleri, 22. sayfada Aksak ikinci terennüm

ve Yörük üçüncü ve dördüncü terennüm vardır. 23. sayfa boş, 24.-25. sayfalarda Hacı Emin Efendi'nin Dil-keşîde devri yer almaktadır. 26.-27. sayfalar boş. 28.-44. sayfalarda Dede Efendi'nin Hüzzam âyin-i şerifi ve devr-i revânı notalar altında kırmızı heceler ile verilmiştir. 45. sayfada Neyzen Hacı Emin Efendi'nin Nevâz serîri ve bölümleri yer almaktadır. 46.-83. sayfalar boş. 84. sayfada Salim Bey'in Muhayyeri iki bölüm halinde yazılmıştır. 85. sayfa boş. 86.-87. sayfalarda Osman Bey'in muhammes uşşak peşrevi, 88.-89. sayfalarda Zeki Mehmed Ağa'nın Zevayili ve bölümleri bulunmaktadır. 90. sayfada ise kütüphane kaydı bulunmaktadır.

II. Defter: Bazı sayfaları boş olan bu eser, 2. sayfada Sûz-i dilâra devri, 3. sayfada Düyek birinci terennümü ve Yörük dördüncü terennümü, 4. sayfada Düyek ikinci terennümü ve Aksak üçüncü terennümü, 5. sayfada Yörük son bölüm notaları yer almaktadır. Eserin 6. sayfasında Salih Efendi'nin Pençgah devri, 7. sayfasında Devr-i rev3an terennüm notaları, 8. sayfasında Aksak üçüncü ve Hüseynî makamının diğer terennümleri, 9. ve 10. sayfalarında Osman Dede'nin Hicaz devri, 11. sayfasında Devr-i revân biirnci ve ikinci terennüm, Aksak üçüncü ve Yörük dördüncü terennüm, 12. sayfasında Yörük beşinci, altıncı ve yedinci terennüm ve son bölüm bulunmaktadır. 13. sayfada Hicaz Karabatağı'nın bölümleri, 14-15. sayfalarda Emin Efendi'nin Sûznâk devri ve bölümleri, 16. sayfada Yörük beşinci ve altıncı terennüm, 17. sayfada yine Emin Ağa'nın Sûznâk devri, 18.-19. sayfalarda Salih Efendi'nin Uşşak devri ve bölümleri, 22. sayfada Aksak birinci, Yörük ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci terennümler yer almaktadır. 23. sayfa boş. 24. sayfada Yusuf Paşa'nın Segâh devr-i kebîr'i, 25. sayfada II. Selami'nin birinci terennümü, 26. sayfada Aksak ikinci, Yörük üçüncü ve dördüncü terennümler vardır. 27. sayfa boştur. 28. sayfada İsmail Dede'nin Ferâh-fezâ devri, 28. sayfada birinci terennümü, 30.-31. sayfada Aksak ikinci, Yörük üçüncü, dördüncü ve son terennümler, 32.-33, sayfada Şeyh Hüseyin Efendi'nin Dügâh devri ve bölümleri, 34. sayfada Aksak birinci, Yörük ikinci ve üçüncü terennümleri bulunmaktadır. 35. sayfa boştur. 36.- 38. sayfalarda Behram Ağa'nın Beyâti devri ve bölümleri vardır. 39. sayfa boştur. 40. sayfada Salih Efendi'nin devri, 41.-43. sayfalarda Emin Efendi'nin devri, 44.-45. sayfalarda İsmail Dede Efendi'nin Sabâ-bûselik devri, 46.-49. sayfalarda Zekî'nin Nevâ devri, 50.-51. sayfalarda Hüseynî devri, 52.-53. sayfalanrdaHüseynî devir ve Dügâh terennümleri, Aksak birinci, Yörük ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci terennümler, 54.-56. sayfalarda Salih Efendi'nin Acem-âşirân muhammesi, 58.-61. sayfalarda Nâyî Osman Dede Efendi'nin Sabâ nâz u niyâz devri ve bölümleri, 62. sayfada Zeki Ağa'nın Ferâhnâk zincirinin bölümleri, 63. sayfada Dilhayat Kalfa'nın Evcara çifte Düyek'i, 64.-65. sayfalarda Dede Efendi'nin Beste-nigâr devri yer almaktadır. 66.-67. sayfalar boş. 68.-70. sayfalarda Dede Efendi'nin Şevk-i tarab devri ve bölümleri vardır. 71. sayfa boş. 72. ve 73. sayfada Zekî'nin Irak devri, 74.-75. sayfalarda Sultânî Irak devri, 76.-78. sayfalarda İshak Efendi'nin Bayâtî devri, 78.-80. sayfalarda Arbaka devri ve terennümleri, 81. sayfada Hüseynî Arbadan'ın Düyek'i, 82.-83. sayfalarda Sûz-i dil olarak düzenlenen terennümler, 84.-85. sayfalarda ise diğer terennümlerin notaları yer almaktadır.

7. İşâretü'l- Ma'neviyye:

Hacı Feyzullah Nakşbendî (ö. 1284/1867)

Hacı Feyzullah Nakşbendî tarafından kaleme alınan bu eser, *Risâle-i İşâretü'l- Ma'neviyye fî âyîni'l-Mevleviyye* adıyla da bilinir. *Minhâcü'l-fukarâ*'nın Mevlevî mukabelesi hakkındaki izahların hülasa edildiği eserde, Mevlevî ayinlerinde yapılan dualara da işaret edilmektedir. Arapça olan bu duaların kısa açıklamaları da yapılmıştır. Eserin sonunda *İşâretü'l-Ma'neviyye*'nin telif sebebi ve adıyla ilgili olarak şu açıklama yer almaktadır: *"İhvân-ı tarîkat ve erbâb-ı sıdk ve muhabbete yâdigâr olmak ümidiyle (...) işbu risâle-i muhtasarayı tertîb ve İşâretü'l- Ma'neviyye fî âyîni'l-Mevleviyye deyu tesmiye eyledim."*

İşâretü'l- Ma'neviyye, İstanbul-1281/1864'de Matbaa-i Âmire'de 20 s. olarak basılmıştır.

8. Mecmû'a:

Mevlâna ve Mevlevîlikle ilgili bazı bilgileri içiren, istinsah tarihi ve müstensihi bilinmeyen bu Mecmû'a, Konya Mevlâna Müzesi Ktp., İhtisas, nr. 4344'de yer almaktadır[5]. Mecmû'a'nın 9b-10a varağında Mesnevî'den *"Ân hiyâlâtî ki dam-i evliyâst, 'Aks-i meh rûyân butsân-i Hudâst"* beytinin şerhi vardır. 15a-16b'de muhtasar gül-bang-i Mevlevî, sikke tekbiri, gül-bang-i Mevlevîler ve neseb-i Hazret-i Mevlânâ, 17a-17b'de yirmi sekiz kişinin adın yer aldığı Mevlânâ'dan sonraki makam çelebilerinin isimleri bulunmaktadır. Buradaki isimler, Hazret-i Çelebi Hüsameddin (velâdeti: 621 h., ömrü: 62, rıhleti: 638 h., müddet-i hilafet:11) ile başlar ve Abdülvâhid Çelebi Efendi b. Mehmed Sa'id Hemdem Çelebi (velâdeti: 1275/1858-9, ölümü: yazılmamış) ile son bulur.

9. Mecmû'a:

İstanbul Üniversitesi Merkez Ktp., TY nr. 6765'de yer alan, müellifi, müstensihi ve telif tarihi tam tespit edilemeyen bu Mecmû'a, İstanbul Mevlevî-hânelerinde kuruluş tarihlerinden 1211/1796-7 yılına kadar gelen şeyhlerin isimlerini ve bu şeyhlerin dönemlerinde Mevlevî-hânelerdeki gelişmeleri ihtiva eden, mensur Türkçe bir eserdir[6].

Eserin sonundaki ifadelerden bu Mecmû'anın 1211/1796-7 yılından önce derlenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Mukaddime ve dibâce bulunmayan eserde çeşitli beyitlerden sonra 7a'da Şeyh Gâlib'in Hazret-i Sâdık'a naatı, 11a'da Belgrad Mevlevî-hânesi şeyhi Adnî Dede (ö. 1100/1688-9) divânından müntehap şiirler, 14b'den itibaren İstanbul'da bulunan Mevlevî-hânelerin şeyhlerinin yer aldığı listeler mevcuttur. Galata Mevlevî-hânesi (inşa tarihi: 1491) bânisi İskender Paşa'nın adıyla başlayan bu sayfada 22 kişinin adı ölüm tarihleri ile birlikte verilmiştir. 15a, Yenikapı Mevlevî-hânesi bânisi Mehmed Efendi ile başlar ve 15 kişinin isim ve ölüm tarihlerini verir. 15b, Beşiktaş Mevlevî-hânesi bânisi Kaptan-ı Deryâ Hasan ile başlar ve 10 kişinin ismini içerir. 16a, Kasımpaşa Mevlevî-hânesi bânisi Abdi Dede Efendi ile başlar ve 16 kişinin adını ihtiva eder. 17a da Üsküdar Mevlevî-hânesi bânisi Numan Dede Efendi ile başlanır ve 7 kişinin adı zikredilir. 42b-43a'da Rûhi Dede'nin zamanında Galata Mevlevî-hânesinde arakiye giyenlerin isimleri yer alır.

Eserin geri kalan kısmında ise çoğunluğunu Mevlevîlerin oluşturduğu bir çok kimseden müntehap şiirler ve mensur halde dualar ve açıklamalar vardır.

10. Mecmû'atü't-tevârîhi'l-Mevleviye:

Seyyid Sâhih Ahmed Dede (1155-1229/1743-1813)

Seyyid Sâhih Ahmed Dede tarafından XIX. yüzyılın başlarında kaleme alınan eser, Ahmed Eflâkî'nin Me'ârifü'l-kâşifîn ve menâkibu'l- 'ârifîn, Abdurrahmân-i Bistâmî'nin Şemsü'l-âfâk, Abdülvehhâb-i Hemadânî'nin Menâkib-i sevâkib, Surûrî Mustafa Efendi (ö.969/1562)'nin Şerh-i Mesnevî, Rusûhî İsmâil-i Ankaravî'nin Risâle-i 'ayniyye ve Mustafa Sâkıb Dede'nin Sefîne-i nefîse gibi eserlerinden istifade edilerek meydana getirilmiştir. Eserde yaklaşık 600 Mevlevî şahıs hakkında kısa bilgiler mevcuttur. Yer yer Farsça beyitler de ihtiva eden eser, mensur Türkçe'dir. Konya, Mevlânâ Müzesi Ktp., İhtisas nr. 5446'da tespit edilen nüshası[7] üzerinde Cem Zorlu tarafından Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 1992 yılında *Mecmû'atü't-tevârîhi'l-Mevleviye'nin neşri ve tanıtımı* konulu bir Yüksek Lisans tezi yapılmıştır. Bu çalışma yine Cem Zorlu tarafından *Sahih Ahmed Dede-Mevlevîlerin Tarihi* adıyla İstanbul-2003'de yayınlanmıştır.

11. Menâkib-i Mevlânâ Bahâeddîn:

Mehmed Emin-i Tokâdî (ö. 1158/1745)

Mehmed Emin-i Tokâdî tarafından kaleme alınan ve Rusûhî İsmâil-i Ankaravî ve Sarı Abdullah'ın Mesnevî şerhlerinden faydalanılarak meydana getirilen mensur Türkçe'dir. Bahâeddîn Sultan Veled'in menkıbelerini muhtevi ve İstanbul Süleymaniye Ktp., Şazeli, nr. 77'de bir yazma nüshası görülen eserin telif tarihi tespit edilememiştir[8].

12. Menâkib-i Sultân Divânî:

Dîvâne Mehmed Çelebi, babası Bâlî Mehmed Çelebi'nin şeyhlik yaptığı Karahisar Mevlevîhânesi'nde doğdu Bâli Mehmed Çelebi, ölümünden bir yıl önce oğlu Divâne Mehmed Çelebi'yi kendi yerine Karahisar Mevlevîhânesi'ne şeyh tayin etti. Divâne Mehmed Çelebi, babası hayatta iken bir yıl ve daha sonra da kendisinin vefatına kadar Karahisar Mevlevîhânesi'nde şeyhlik yaptı. Divâne Mehmed Çelebi, daha gençlik yıllarından itibaren göğsü açık bir tennüreyle dolaşmış ve kendisine intisap edenleri Kalenderîler gibi çehar-darb ettirmiştir. Müridlerine bazen Mevlevî külahı, bazen de Bektâşilerin tacına benzer külah giydirmiştir. Bir ara Konya'ya Mevlânâ'yı ziyarete ve oradan da Hacıbektaş Tekkesine gitmiştir. Daha sonra Hacıbektaş'tan kırk kadar Bektâşi abdalı alarak Irak'ta Necef, Bağdat, Kerbela Samarra'da ehl-i beyt imamlarını ve Meşhed'de İmam Rıza'yı ziyaret etmiştir. Tekrar Horasan, Bağdat, Halep ve Konya yoluyla Karahisar'a dönmüştür. Bu dönüş esnasında da çeşitli dinî merkezlere ziyarette bulunmuş ve bir süre oralarda kalmıştır. Daha sonra Mısır'a gitmiş ve orada tutuklu bulunan İbrahim Gülşenî (ö.940/1533)'yi kurtarmış ve Şam yoluyla tekrar Karahisar'a dönmüştür. Ayrıca Kânûni Sultan Süleyman (1494-1566) zamanında İstanbul'a, oradan Bursa ve Kütahya'ya gitmiş ve Karahisar'a dönüşte 951/1544 yılından sonra vefat etmiştir. Meşrep bakımından Ulu Arif Çelebi (ö. 1320)'ye benzeyen Divâne Mehmed Çelebi, Mevlevîliğin Konya dışında da yayılmasını sağlayan önemli kişilerden

birisidir. Halep, Burdur, Eğridir, Sandıklı, Galata, Mısır, Cezayir ve Midilli Mevlevîhâneleri Divâne Mehmed Çelebi'nin tavassutuyla kurulmuştur. Türkçe, Arapça ve Farsça şiirleri olan Divâne Mehmed Çelebi, kendi şiirlerinde Divâne ve Semâî mahlaslarını kullanmıştır. Mevlevî mukabelesindeki rumuzlardan bahseden bir risalesi vardır. Elli iki beyitlik bu manzum risale ve çeşitli mecmualardan toplanan yirmi dört adet Türkçe şiiri Abdülbaki Gölpınarlı tarafından yayınlanmıştır[9].

Afyon, Gedik Ahmet Paşa İl Halk Ktp. nr. 18234 (eski nr. 1608)'de yer alan ve müellifi ve telif tarihi tespit edilemeyen Menâkib-i Sultân Divânî, Divâne Mehmed Çelebi'nin menkıbelerini içeren Türkçe bir eserdir[10].

13. Mevlevî âyinleri:

Derleme

Konya, Mevlâna Müzesi Ktp., İhtisas, nr. 2454'de kayıtlı bu mecmûada derleme yoluyla XVIII. ve XIX. yüzyılda toplandığı sanılan çeşitli makam ve üslupta yirmi âyin mevcuttur.

Ayrıca Konya Mevlâna Müzesi Ktp., İhtisas, nr. 2185-2189'da kayıtlı Mevlevî âyin mecmuaları bulunmaktadır.

14. Mevlevî âyinleri mecmû'âsı:

Derleme

Konya, Mevlâna Müzesi Ktp., Abdülbaki Gölpınarlı, Yazmalar, nr. 74'de kayıtlı bu mecmû'a, derleme yoluyla XVIII. ve XIX. yüzyılda toplandığı sanılan çeşitli makam ve üslupta yirmi beş âyini içermektedir.

15. Mevlevî âyinleri mecmû'ası:

İstanbul, Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Belediye, nr. 411, Mikro film, nr. 181'de bulunan ve derleme yoluyla 1321 Rûmî/1905'de telif elden eser, Mevlevî tören ve meclislerinde yapılan âyinlerde okunan Türkçe bazı beste ve naatları içermektedir. Eserde, sırasıyla mi'râc-ı şerif, na't-ı şerif ve terennüm-sâz yer almaktadır[11].

16. Mevlevî Âyinleri, Mevlâna ve Sultân Divânî'nin Gazeli:

Derleme:

Müellifi ve telif tarihi bilinmeyen ve derleme yoluyla meydana getirilen eser, Mevlevî tören ve meclislerinde yapılan âyinlerde icra edilen bazı Türkçe, Farsça beste ve naatları ihtiva eder. Hangi tarihte derlendiği tam olarak tespit edilemeyen eserde, sırasıyla Nâyî Osman Dede'nin râst âyini, Behçet Efendi'nin bir bestesi, Fasihî Dede'nin natı ve meşhûrâtı, Mevlânâ'nın Devr-i revân usulünde Bayâtî makamında bir âyini, Gazel-i Sultân Divânî başlığı altında beş beyit ve Hazret-i Sultân Divânî başlığı altında yirmi beyit, Fasih-i Mevlevî'nin Devr-i revân usulünde Beyâti âyini, Hazret-i Sultân Divânî Behâyî başlığı altında iki sütun halinde bazı beyitler ve kasideler, Naat-ı şerif-i Hazret-i Mevlânâ, Naat-ı Hazret-i Dîvânî, Sultân Divânî'nin gazeli, Sultân Veled'in muhammesi mevcuttur. Devamında râst ve dügâh gibi perdeler ve diğer bazı makamlar, darblar hakkında bazı bilgiler, bazı musikî aletlerinin şekilleri ve düm tek nakaratları yer almaktadır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. 177, Mikro film, nr. 259'da bulunan eserin bazı yerleri bir, iki, ve üçer sütun halinde manzum ve bazı yerleri de mensurdur[12].

17. Mevlevî âyinleri notası:

Derleme

Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Ktp., nr. 18317'de yer alan, müellifi ve telif tarihi bilinmeyen, ancak XVIII.-XIX. yüzyılda derleme yoluyla meydana getirildiği sanılan eserde Mevlevî tören ve meclislerinde yapılan âyinlerle ilgili hazırlanmış olan bestelerin 66 adet notası vardır.

18. Mevlevî âyin ve nota mecmû'ası:

Derleme

Müellifi bilinmeyen eserin itmam kaydından 1301/1883'de yazıldığı tahmin edilmektedir. Eserde, Mevlevî âyin ve meclislerinde yapılan âyinler ve bu ayinlerle ilgili hazırlanmış besteler ve naatlar mevcuttur. Eser, sırasıyla, Nâyî Osman Dede (ö.1142/1729)'nin Düyek usulünde rast, III. Selim (ö. 1223/1808)'in Düyek usulünde Sûz-i dil-ârâ, kime ait olduğu bilinmeyen Beste-i kadîm denilen Devr-i revân usulünde Penç-gâh, Necîb (ö.1300/1882)'in Sûzinâk, yine Nâyî Osman Dede'nin Düyek usulünde Hicâz, Musâhib Ahmed Ağa'nın Devr-i revân usulünde Hicâz, kime ait olduğu bilinmeyen Devr-i revân usulünde Hüseynî, Abdürrahim Künhî (ö. 1247/1831)'nin Devr-i revân usulünde Hicâz, Hammâmî İsmail (ö. 1264/1848)'in Düyek usulünde Sabâ-bûselik, kime ait olduğu bilinmeyen Devr-i revân usulünde Dugâh, yine Hammâmî İsmail'in Devr-i revân usulünde Sabâ, Nâyî Osman Dede'nin Uşşâk, Hammâmî İsmail'in Düyek usulünde İsfehân, Itrî (ö. 1124/1712) nin Devr-i revân usulünde Segâh, Hammâmî İsmail'in Devr-i revân usulünde Hüzzâm, Şayd Hafız (ö. 1214/1799)'ın Devr-i revân usulünde Irak, Bursalı Sâdık (ö. 1204/1789)'ın Devr-i revân usulünde Beste-nigar, Hammâmî İsmail'in Devr-i revân usulünde Beste-nigâr, Düyek usulünde Şevk-i tarab, kime ait olduğu bilinmeyen, usul ve bestesi belli olmayan bir âyin, ve Hammâmî İsmail'in Devr-i revân usulünde Ferâh-fezâ âyini olmak üzere 22 âyini içermektedir.

Bazı naatlardan sonra Derviş Ömer'in Devr-i revân usulünde Segâh ve Yörük Semâ'isi ve Arapça ve Düyek usulünde Hüseynî makamında bir ilahi ve Niyâzî-i Mısrî (ö. 1105/1694)'nin Düyek usulünde bir hicaz ilahisi vardır.

Konya, Mevlânâ Müzesi Ktp., İhtisas, nr. 4596'da kayıtlı olan eser, Mevlânâ Müzesi semâ' kısmında müzik aletleri bölümünde teşhir vitrininde yer almaktadır[13].

19. Mevlânâ Kütüphanesi Defteri:

XIX. yüzyılın sonunda yazılan ve 5 Rebi'ü'l-evvel 1305/ 9 Kasım 1887 tarihinde çelebilik makamına sunulan ve Mevlâna dergâhındaki 1440 kitabın adlarını muhtevi ta'dât defteridir. Eserin sonunda sekiz dolapta mevcut olan 1440 kitabın her dolaptaki toplam sayısını gösteren icmal yazısı, altında da Ser-târik Mehmed Arif Çelebi'nin, Ser-tebbâh Ziya Çelebi'nin, el-Mevlevî Osman Vehbi'nin, Şems türbedârı Ahmed Dede ve Ser-nâyî'nin tasdik yazısı ve mühürleri vardır. Konya Mevlânâ Müzesi Ktp., İhtisas, nr. 5802'de kayıtlı olan bu defterin dergah mensupları tarafından yazıldığı sanılmaktadır[14].

20. Mevlevî notaları:

Derleme

Müellifi ve telif tarihi bilinmeyen, ancak derleme yoluyla XVIII.-XIX. yüzyılda meydana gerildiği sanılan eserde, Mevlevî tören ve meclislerinde yapılan âyinlerde icra edilen otuz kadar bestenin notası bulunmaktadır. Eser Konya Mevlânâ Müzesi Ktp., İhtisas, nr. 460'de bulunmaktadır.

21. Mevlevî şeyhleri silsilesi:

Müellifi ve telif tarihi bilinmeyen eserde Yenikapı, Kulekapısı, Kasımpaşa ve Beşiktaş Mevlevî-hâneleri şeyhlerinin silsilesi mevcuttur. Eser, sırasıyla Yenikapı Mevlevî-hânesi'nden 14 şeyhin, Kulekapısı Mevlevî-hânesi'nden 21 şeyhin, Kasımpaşa Mevlevî-hânesi'nden 15 şeyhin ve Beşiktaş Mevlevî-hânesi'nden 12 şeyhin adını ihtiva etmektedir. Eserin yazma nüshası İstanbul, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 3910'da bulunmaktadır[15].

22. Mevlevî tarikatı silsilesi:

Müellifi ve telif tarihi bilinmeyen eser, şematik olarak (soy ağacı şeklinde) Peygamber'den başlayıp Muhammed b. Ebû Bekir'de sona eren ve ikinci koldan Şeyh Hasan Çelebi'nin oğullarından Abdurrahman Çelebi'de son bulan bir Mevlevî tarikatı silsilesidir. Eserin yazma nüshası İstanbul, Süleymaniye Ktp., Nuri Arlesez, nr. 69'da bulunmaktadır[16].

23. Minhâcü'l-fukarâ':

Rusûhî İsmâil-i Ankaravî (ö.1041/1631)

Rusûhî İsmâil-i Ankaravî tarafından XVII. yüzyılın ilk yarısında telif edilen ve tasavvufî konuları genel hatlarıyla ihtiva eden bu eser, daha çok Mevlânâ'nın şiirlerinden nakiller yapılarak ve İbnü'l-Arabî'nin Fütûhât'ından istifade edilerek meydana getirilmiştir. Eserde Herevî'nin Menâzilü's-sâ'irîn isimli kitabı örnek alınarak konular on bölüme ayrılmıştır. Her biri kendi içerisinde çeşitli kısımlara ayrılan bu bölümlerde sırasıyla "tarikata girenin yapması gereken hususlar, temizlik, kelime-i tevhidin fazileti ve esrârı, namaz, zekat, oruç, hac, bekarların ve evlilerin durumları, müktesib olanlar ve tevekkül kılanlar ve nefis cihadı" konularına yer verilmiştir. Mevlevîlik ayinlerinin de anlatıldığı eser, mensur Türkçe'dir.

Daha önce Bulak'ta 1256/184'da Dâru't-tıbâ'ati'l-bâhire matbaasında müellifin *Risâle-i huccetü's-semâ'* isimli kitabıyla birlikte neşredilen eser, İstanbul'da 1286/1869'da Rıza Efendi matbaasında orta boy 278 sayfa olarak, yine müellifin diğer kitabı *Risâle-i huccetü's-semâ'* ile birlikte el-Hac Hasan el-Mevlevî tarafından basılmıştır. *Minhâcü'l-fukarâ'*, daha sonra Sadettin Ekinci tarafından sadeleştirilerek İstanbul-1996'da yayınlanmıştır.

Bazı Yazma nüshaları şunlardır:

Çorum, İl Halk Ktp., nr. 829

İstanbul, Beyazıt Devlet Ktp., Beyazıt, nr. 3492; Millet Ktp. Ali Emiri, Şeriyye, nr. 1043; Nuruosmaniye Ktp. Nr. 2204; Süleymaniye Ktp., Dârülmesnevî, nr. 282; Hacı Mahmud Efendi, nr. 226, 2889, 3941; Halef Efendi, nr. 54, 202, 203, 817; H. Hüsnü Paşa, nr. 594; İzmir, nr. 307; İzmirli İ. Hakkı , nr. 1260; Lala İsmail, nr. 229; Murad Buhari, nr. 218; Mihrişah Sultan, nr. 274; Nafiz Paşa, nr. 469; Pertevniyal, nr. 416; Şazeli Tekkesi, nr. 85; Uşşaki Tekkesi, nr. 24; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Emanet Hazinesi, nr.

1265; Revan Köşkü, nr. 423; İstanbul Üniversitesi Merkez Ktp., TY. nr. 2223, 3376, 6343, 6385.

Konya, Mevlânâ Müzesi Ktp., İhtisas, nr. 2166, 2167, 2168, 5114; Yusufağa Ktp., nr. 4870.

24. Mübârek-nâme-i Esrâr:

Esrâr Mehmed Dede (1162-1211/1749-1797)

Esrâr Mehmed Dede (Mehmed Esrâr Dede) tarafından XVIII. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınan, Mevlevîlik ve Mevlevî ayinleri hakkında bilgi veren ve Mevlevî mukabelesindeki sırları anlatan eser, mesnevî tarzında Türkçe 145 beyitten meydana gelmektedir. Mübârek-nâme-i Esrâr, Seyyîd Mehmed Nâ'il tarafından İstanbul'da 1257/1841'de Takvîm-i Vekâyi' matbaasında Esrâr Mehmed Dede'nin Divân-ı Esrâr Dede (s.1-147) ve Fütüvvet-nâme-i Esrâr (s.153-160) isimli diğer eserleriyle birlikte orta boy (s.148-152) altı sayfa olarak neşredilmiştir.

25. Münşe'ât:

Nâbî Yusuf (1642-1712)

Nâbî Yusuf (1642-1712) tarafından kaleme alınan bu eser, Çelebilere gönderilen mensur Türkçe mektupları muhtevidir. Konya, Mevlânâ Müzesi Ktp., İhtisas, nr. 2174'de kayıtlı nüshanın 41b ve 57b varaklarında Konya Mevlevî-hânesi post-nişîni Bostan Çelebi'ye gönderilmiş iki mektup ve 66a'da Sadreddin Çelebi'ye gönderilmiş bir mektup mevcuttur[17].

26. Müntehabât mecmû'ası:

Derleme

Kim tarafından ve hangi tarihte derlendiği bilinmeyen eser, Mevlânâ, Mevlevîler ve Mevlevî âyinleri hakkındaki gazelleri içermektedir. Bu gazeller Mevlevî şairlerin şiirlerinden seçmedir. Türkçe olan eserde baştan 34a'ya kadar Şems-i Tebrîzî ile ilgili Farsça beyitler vardır. Eserin yazma nüshası Afyon, Gedik Ahmet Paşa İl Halk Ktp., nr. 18228'de bulunmaktadır[18].

27. Nisâbü'l-Mevlevî tercümesi:

Tahir (Tâhirü'l-Mevlevî) Olgun (1877-1951)

Şeyhülislam Yahya Efendi'nin arzusu üzerine Rusûhî İsmâil-i Ankaravî (ö.1041/1631) tarafından XVII. yüzyılın ilk yarısında kaleme alınan risalede, tarikat, fıkıh ve süluk mertebelerine dair meseleler işlenmiştir. Tahirü'l-Mevlevî tarafından Tahir (Tâhirü'l-Mevlevî) Olgun tarafından Safer 1370/1950 yılında tercüme edilmiştir. Eser, "*İsmâil Ankaravî Nisâbü'l-Mevlevî (Tasavvufî konulara göre Mesnevî'den seçmler), Tercüme: Tahirü'l-Mevlevî, neşredenler: Yakup Şafak, İbrahim Kunt, Konya, 2005*" adıyla yayınlanmıştır.

28. Risâle-i huccetü's-semâ':

Rusûhî İsmâil-i Ankaravî (ö.1041/1631)

Rusûhî İsmâil-i Ankaravî tarafından XVII. yüzyılın ilk yarısında kaleme alınan ve *huccetü's-semâ'* adıyla da bilinen eser, Mevlevî ayin ve törenlerinde yapılan raks ve semâ'nın ve def çalmanın mubah olduğunu açıklayan Türkçe bir risaledir. *Hüccetü's-Semâ*, Ahmed b. Muhammed b. Muhammed et-Tûsî (ö. 520/1126)'nin *Bevâriku'l-ilmâ fî tekfir-i men yuharrimu's-semâ* adlı risalesi esas alınarak Türkçe kaleme alınmış bir eserdir. Daha önce Bulak'ta

1256/184'da Dâru't-tıbâ'ati'l-bâhire matbaasında müellifin Minhâcü'l-fukarâ' isimli kitabıyla birlikte neşredilen eser, İstanbul'da 1286/1869'da Rıza Efendi matbaasında orta boy 29 sayfa olarak, yine müellifin diğer kitabı Minhâcü'l-fukarâ' ile birlikte el-Hac Hasan el-Mevlevî tarafından yayınlanmıştır. Üç bâb halinde olan eserde, mukaddimeden sonra 5.-17. sayfada "Beyânu'r-raks", 17.-26. sayfada "İbâhâtü's-semâ'" ve 26.-29. sayfada da "zarbü'd-def" konuları anlatılmıştır.

Eserin Konya Mevlânâ Müzesi Ktp. İhtisas, nr. 5114 numarada bir yazma nüshası mevcuttur.

29. Risâle-i Mevlevî:

Müellifi bilinmeyen eserde, on bölüm halinde Mevlevî meclislerinde nelerin yapıldığına dair bilgiler verilmektedir. Burada, Mevlevîlerin âyin günlerinde düzenledikleri meclislerde, Kur'ân ve hadis okuduklarında, vaaz ve nasihat ettiklerinden, Mesnevî-i şerif okuduklarından, ney üfleyip def ve saz çaldıklarından ve selamlaşmalarından bahsedilmektedir. Mensur bir eser olan Risâle-i Mevlevî'de Mesnevî'den bazı beyitler de yer almaktadır. İstanbul, Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 614'de yazma nüshası bulunan eserin telif tarihinin, itmam kaydında yer alan "muhtasarî" kelimesiyle ebced hesabına göre 1340/1921 olduğu belirlenmiştir[19].

30. Risâle-i Usûl-i Tarîkat ve Bi'at-i Hazret-i Mevlânâ:

Müellifi ve telif tarihi bilinmeyen eser, Mevlevî tarikatı hakkında Mevlânâ ve tarikat saliklerine dayanılarak mensur olarak yazılmış Türkçe bir makaledir. Eserin yazma nüshası Süleymaniye Ktp., Şehit Ali Paşa, nr. 1343'de yer almaktadır[20]. Eserin diğer bir nüshası Konya, Mevlânâ Müzesi Ktp., İhtisas, nr. 4003'de bulunmaktadır.

31. Risâle-i Usûl-i Tarîkat-ı Mevlânâ:

Rusûhî İsmâil-i Ankaravî (ö.1041/1631)

Rusûhî İsmâil-i Ankaravî tarafından XVII. yüzyılın ilk yarısında kaleme alınan eser, Mevlânâ'nın tarikat silsilesi ve Mevlevî tarikatında süluk keyfiyetine dair sorulan bir soruya cevap vermek amacıyla telif edilmiştir. Eserin transkripsiyonlu metni A. Nezih Galitekin tarafından neşredilmiştir[21].

32. Sefîne-i Nefîse fi'l-Menâkibi'l-Mevleviyye I-III:

Sâkıb Mustafa Dede (ö. 1148/1735)

Sâkıb Mustafa Dede (ö. 1148/1735)'nin Kütahya Mevlevî-hanesi şeyhi iken telif ettiği bu eser, üç cilt olup, birinci cildinde Mevlânâ soyundan gelen çelebiler, ikinci cildinde Mevlevî şeyhler ve üçüncü cildinde Mevlevî dervişler anlatılmaktadır. Eser, ilk defa Mısır'da 1283/1867'de Matbaa-i Vehbiyye'de 1+ 268/ 1+ 233/ 1+ 144 büyük boy sayfa olarak üç cilt bir arada tek kitap halinde neşredilmiştir.

Birinci cilt, Menâkibü'l-ârifîn'in bıraktığı yerden itibaren Konya Mevlevî-hânesi'nde şeyhlik yapan meşâyihin hal tercümelerini ve menkıbelerini ve ayrıca ana tarafından Mevlânâ soyuna mensup olan Karahisar ve Kütahya Mevlevî-hâneleri'nin kurucusu olan çelebilerin hal tercümelerini ihtiva eder.

İkinci cilt, çeşitli tekkelerde şeyhlik yapan Mevlevî şeyhlerini anlatır. 1. sayfasında 80 konu başlığının yer aldığı ikinci cilt fihristi ve 2. ve 3.

sayfalarında ikinci cildin mukaddimesi mevcuttur. 3. sayfada Ebî Bekr Vefâî'nin hal tercümesiyle başlayan eser, 233. sayfada Mahmûd Dede'nin hal tercümesiyle nihayet bulur.

Üçüncü cilt, meşhur Mevlevî dervişlerini anlatır. 1. sayfada 77 konu başlığının yer aldığı üçün cilt fihristi ve 2. ve 3. sayfalarda üçün cilt için mukaddime mevcuttur. 3. sayfada Mecuddîn Sipehsâlar'ın hal tercümesiyle başlayan eser, 144. sayfada Derviş Hasan-ı Bosnavî'nin hal tercümesiyle son bulur.

Diğer nüshaları:

İkinci baskısı, Şam'da 1324/1916 yılında Terakkî Basımevi'nde yapılmıştır.

Bazı yazma nüshaları:

Afyon, Gedik Ahmet Paşa İl Halk Ktp., nr 18280

İstanbul, Süleymaniye Ktp., Halet Efendi, nr. 1148; Halet Efendi Mülhak, nr. 65, 235; İstanbul Üniversitesi Merkez Ktp., TY nr. 2379, 2515-2517

İzmir, Atatürk İl Halk Ktp., Genel, nr. 6976

Konya, Mevlânâ Müzesi Ktp., İhtisas, nr. 2159-2162, M. 86

Kütahya, Vahid Paşa İl Halk Ktp., nr. 1446-1447

Paris, Bibliotheque Nationale, Turc. Suppl., nr. 1099

33. Semâ'-hâne-i edeb:

Ali Enver Efendi

Ali Enver Efendi tarafından kaleme alınan eser, şair olan Mevlevî şeyh ve dervişlerin hal tercümelerini ve şiirlerinden bazı örnekleri içermektedir. Esrâr Mehmed Dede Tezkiresi'nden intihap yapılarak alfabetik sıraya göre tertip edilen eserde yaklaşık 188 şairin hal tercümesi ve şiirlerinden örnekler vardır.Türkçe mensur bir eser olan Semâ'-hâne-i edeb, İstanbul-1309/1891 yılında Alem matbaasında 262 sayfa olarak basılmıştır.

34. Şerh-i 'İbârât:

Müstakim-zâde Süleyman Sa'düddîn (ö. 1202/1787-8)

Müstakim-zâde Süleyman Sa'düddîn tarafından kaleme alınan eser, Abdülganî-i Nâblûsî (1050-1145/1641-1731) tarafından Mevlevî semâ ve ayinleri hakkında Arapça telif edilen ve Ârifî Ahmed Dede tarafında da Türkçe'ye tercüme edilen Ukûdu'l-lü'lüiye fi't-tarîki'l-Mevleviye adlı kitabının mensur Türkçe şerhidir. İstanbul, Süleymaniye Ktp., Halet Efendi, nr. 219'daki yazma nüshasının iç kapağında telif edildiği 1182/1768-9 tarihi itibariyle ebced hesabına göre esere Şerh-i 'İbârât adı verildiği belirtilmektedir. Ahmed Hâmid tarafından 1225/1810'da talik hatla istinsah olunan eserin bu nüshası kelime kelime şerh edilmiştir[22].

Bazı yazma nüshaları şunlardır:

İstanbul, Millet Ktp., Ali Emirî, Şeriyye, nr. 895; Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2348; İzmir, nr. 298; Lala İsmail, nr. 179; İstanbul Üniversitesi Merkez Ktp., TY nr. 1764

Konya, Mevlânâ Müzesi Ktp., İhtisas, nr. 2165

35. Şi'ir mecmû'ası:

Müellifi ve telif tarihi bilinmeyen ve derleme yoluyla meydana getirilen eserde Mevlânâ ve Mevlevîliğe ait şiirler mevcuttur. Eser, otuz dört Mevlevî şairden müntehap Türkçe ve Farsça şiirleri içermektedir. Eserin yazma nüshası Konya, Mevlânâ Müzesi Ktp., İhtisas, nr. 2454'de yer almaktadır[23].

36. Ta'rîfü's-sülûk:

Hasan Nazif Dede (1209-1277/1794-1860)

Hasan Nazif Dede tarafından Mevlevî sâlikleri için 1275/1858 yılında yazılan bu eser, müridlerinden Edirneli Hayri Efendi tarafından şerh edilmiş ve İstanbul'da 1276/1859'da küçük boy 51 sayfa olarak neşredilmiştir. Daha çok Kur'ân ayetlerinden, Peygamber'in güzel ahlâka ve günlük yaşantıya ait hadislerinden ve büyüklerin veciz sözlerinden şahit gösterilerek mensur bir şekilde ve yer yer de manzum olarak şerh edilmiş olan bu eserin 2. ve 3. sayfalarındaki kısa bir girişten sonra, 3. ve 4. sayfalarında *Nazîf-i Mevlevî* redifli 9 beyitlik bir naat vardır. Eserin 6. sayfasında ise "*Pirimiz Hazret-i Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Efendimizin rûhâniyet-i kudsiyelerinden istimdad ve ruhsat niyâz eyleyerek işbu risâlenin tertîbine şurû' ve mübâşeretle Ta'rîfü's-sülûk tesmiye kılındı*" şeklinde bir açıklama yer almaktadır.

Ta'rîfü's-sülûk'un Kayseri, Raşid Efendi Ktp., nr. 21533'de kayıtlı müellif hattı yazma bir nüshası bulunmaktadır.

37. Tercüme-i Ukûdu'l-lü'lüiye fi't-tarîki'l-Mevleviye

Ârifî Ahmed Dede (ö. 1724)

Ârifî Ahmed Dede tarafından 1096/1685 yılında kaleme alınan eser, Abdülganî-i Nâblûsî (1050-1145/1641-1731)'nin Ukûdu'l-lü'lüiye fi't-tarîki'l-Mevleviye adlı kitabının mensur Türkçe tercümesidir. İstanbul Üniversitesi Merkez Ktp. TY nr. 2128'de bulunan ve Süleyman Sâhib tarafından istinsah edilen eserin nüshasının itmam kaydında 1096/1685 yılında telif edildiği belirtilmektedir[24].

Bazı yazma nüshaları:

Ankara İl Halk Ktp., Genel, nr. 178/2

İstanbul Üniversitesi Merkez Ktp. TY nr. 2185

38. Tezkire-i Şu'arâ-yi Mevleviye

Esrâr Mehmed Dede (1162-1211/1749-1797)

Esrâr Mehmed Dede (Mehmed Esrâr Dede) tarafından 1211/1797 yılında telif edilen eser, kaleme alındığı yıla, yani müellifin vefat yılına kadar gelmiş olan Mevlevî şairlerin hal tercümelerini muhtevi mensur Türkçe bir kaynaktır. Şeyh Gâlib (1171-1213/1757-1799)'in topladığı Mevlevî şairlerine ait şiirlere, Şeyh Gâlib'in isteği üzerine Esrâr Mehmed Dede, şairlerin hal tercümelerini de ilave ederek bu eseri meydana getirmiştir[25].

Alfabetik sırayla iki yüzden fazla Mevlevî şairi muhtevî eser, Ali Enver tarafından kısaltılarak *Semâ-hâne-i Edeb* adıyla yayınlanmıştır. Ayrıca eser hakkında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 1987'de Namık Kemal Arar tarafından "Esrâr Dede'nin Tezkire-i Şu'arâ-yi Mevleviyesi" konulu Yüksek Lisans tezi ve Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 1986'da İlhan Genç tarafından "Esrâr Dede, Tezkire-i Şu'arâ-yi Mevleviye, İnceleme-Metin" konulu Doktora tezi çalışması yapılmıştır. Eser,

Atatürk Araştırma Merkezi tarafından *Erar Dede Tezkire-i Şu'ara-yı Mevleviyye* adıyla Ankara-2000'de yayınlanmıştır.

Bazı yazma nüshaları:

Erzurum, Atatürk Üniversitesi Ktp., Agah Sırrı Levend, nr. 542

İstanbul, Millet Ktp., Ali Emirî, nr. 576; Süleymaniye Ktp., Halet Efendi, nr. 109; İstanbul Üniversitesi Merkez Ktp., TY nr. 89, 1247, 3894, 9620

Konya, Mevlânâ Müzesi Ktp., İhtisas, nr. 1502[26].

39. Yenikapı Mevlevîhânesi:

Mehmed Ziya (1865-1930)

Mehmed Ziya tarafından kaleme alınan bu eser, 1005/1597 yılında İstanbul'da Kemal Ahmed dede (ö.1024/1615) adına yapılan Yenikapı Mevlevî-hânesi'nin yapılışını ve yapılış tarihinden itibaren bu Mevlevî-hâne'de şeyhlik yapan meşâyihin hal tercümesini muhtevidir.

Eserin 3.-6. sayfalarında "Bu risâlenin sebeb-i tahrîr ve te'lif " başlığı altındaki açıklamada Mehmed Ziya, kendisini daha önceden böyle bir eser yazmaya Mevlevî tarikatının Rumeli halifesi Hisarlı Hamid Bey'in teşvik ettiğini, fakat öğrenci olduğu için yazamadığını, 1310/1892 yılında Bursa İdadisi'ne müdür olarak gittikten sonra 1313/1895 yılında yazmaya başladığını ve daha sonra İstanbul'a döndüğünde eksiklerini tamamladığını ifade etmektedir.

Eser üç kısımdan meydana gelmektedir: Birinci kısım, 9. sayfada mukaddime ile başlar. Bu kısımda felsefe ve tasavvufa dair bazı açıklamalar, Müslümanlarda felsefe ve tasavvuf, İslam felsefesinde ortaya çıkan meşhur mütefekkirler, Mevlevî meşhurlarının meslek ve nokta-i nazarlarını anlatan konular yer almaktadır.

33.-79. sayfadaki ikinci kısımda, Yenikapı hangâhı, hangâhın bânisi ve tercüme-i hali, kuruluş tarihi, vakfiyesi, ilk post-nişîni, dergâhın edvar-ı tarihiyesi, hangâha hizmeti geçenler ve hangâhın şeyhleri ve türbede medfun bulunanlar gibi konular mevcuttur.

80. sayfada başlayan üçüncü kısımda, dergahın post-nişînleri yer almaktadır. Burada ilk post-nişîn Kemal Ahmed Dede'den başlayıp sırasıyla post-nişîn Abdülbaki Dede'ye kadar yaklaşık yirmi kadar şeyhin hayat hikayeleri geniş bir şekilde anlatılmakta ve şiirlerinden örnekler verilmektedir. Eserin sonunda iki sayfa fihrist ve iki sayfa düzeltmeler vardır.

İstanbul'da 1329 Rûmî/1913 yılında Arakeş matbaasında 306 sayfa olarak neşredilen bu eser, daha önce de İstanbul 1326 Rûmî/1910'da Şems matbaasında 120 sayfa olarak basılmıştır. Eser daha sonra da Yavuz Senemoğlu tarafından sadeleştirilerek, İstanbul-1976'da Tercüman 1001 Teme eser arasında yayınlanmıştır.

40. Yenikapı Mevlevî-hânesi post-nişîni Şeyh Celâleddîn Efendi:

Tâhir (Tâhirü'l-Mevlevî) Olgun (1877-1951)

Tâhir Olgun tarafından kaleme alınan ve Şeyh Celâleddîn Efendi'nin hal tercümesini muhtevi eserde, Şeyh Celâleddîn Efendi'nin kişisel özellikleri ve diğer vasıfları manzum ve mensur olarak anlatılmakta ve şiirlerinden örnekler verilmektedir. İstanbul- 1326 Rûmî/ 1910'da Mekteb-i Sanayi matbaasında 48

sayfa olarak basılan bu eserde Şeyh Celâleddîn Efendi hakkında, Temâşâ gazetesi baş muharriri Râif Bey'e yazılmış bir mektup da yer almaktadır.

Sonuç:

Yapılan bu çalışma sonucunda toplam 40 eser tespit edilmiştir. Eserin kaleme alındığı tarih ve müellifinin ölüm tarihi tam olarak bilinememişse, bu tür eserler ve müellifleri yüzyıl hesabıyla gösterilmiştir. Bu çalışmanın, Mevlevî şeyh, şair ve dervişleri ile Mevlevîlik tarikatı, Mevlevî mukabelesi, dua ve ayinleri, Mevlevîhâneler, Mevlevîhânelerdeki faaliyetler ve Mevlevîhânelerin şeyhleri konusunda inceleme ve araştırma yapmak isteyenlere ve ayrıca Osmanlı döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarındaki alim ve bilim adamlarımızın bu konuda neler yaptıklarını bilmeyi arzu edenlere katkısının olacağı umulur.

MÜELLİF ADLARI İNDEKSİ:

Abdülbâkî Nâsır Dede (Seyyid Nâsır Abdülbâkî): *Defter-i Dervîşân: 3*
Ali Enver Efendi: *Semâ'-hâne-i edeb: 33*
Ali Nutkî Dede : *Defter-i Dervîşân: 2*
Ârifî Ahmed Dede: *Tercüme-i Ukûdu'l-lü'lüiye fi't-tarîki'l-Mevleviye: 37*
Esrâr Mehmed Dede: *Mübârek-nâme-i Esrâr: 24*
Esrâr Mehmed Dede: *Tezkire-i Şu'arâ-yi Mevleviye: 38*
Hacı Feyzullah Nakşbendî: *İşâretü'l- Ma'neviyye: 7*
Hasan Nazif Dede: *Ta'rîfü's-sülûk: 36*
Mahmûd Celâleddîn: *Hakâyık-ı semâ':4*
Mehmed Emin-i Tokâdî: *Menâkib-i Mevlânâ Bahâeddîn:11*
Mehmed Ziya: *Yenikapı Mevlevîhânesi: 39*
Müstakim-zâde Süleyman Sa'düddîn: *Şerh-i 'İbârât: 34*
Nâbî Yusuf :*Münşe'ât: 25*
Nakşî Dede: *Hilye-i Mevlânâ:5*
Rusûhî İsmâil-i Ankaravî: *Minhâcü'l-fukarâ':23*
Rusûhî İsmâil-i Ankaravî: *Risâle-i huccetü's-semâ':28*
Rusûhî İsmâil-i Ankaravî: *Risâle-i Usûl-i Tarîkat-ı Mevlânâ: 31*
Sâhih Ahmed Dede: bkz. Seyyid Sâhih Ahmed Dede
Sâkıb Mustafa Dede: *Sefîne-i Nefîse fi'l-Menâkibi'l-Mevleviyye I-III: 32*
Seyyid Sâhih Ahmed Dede: *Mecmû'atü't-tevârîhi'l-Mevleviye: 10*
Tahir (Tâhirü'l-Mevlevî) Olgun: *Nisâbü'l Mevlevî tercümesi:27*
Tâhir (Tâhirü'l-Mevlevî) Olgun: *Yenikapı Mevlevî-hânesi post-nişîni Şeyh Celâleddîn Efendi: 40*
Veled Çelebi İzbudak : *Birbirimizi Kırmayalım*: 1

---

[1] Bu nüshanın tavsifi için bkz. Temizel, s. 59-60
[2] Bu nüshanın tavsifi için bkz. Temizel, s. 72-73
[3] Nuri Özcan, "Defter-i Dervîşân, *TDVİA*, IX, 90-91
[4] Bu nüshanın tavsifi için bkz. Temizel, s. 73
[5] Bu nüshanın tavsifi için bkz. Temizel, s. 60
[6] Bu nüshanın tavsifi için bkz. Temizel, s. 57
[7] Bu nüshanın tavsifi için bkz. Temizel, s. 58
[8] Bu nüshanın tavsifi için bkz. Temizel, s. 53

[9] Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul, 1983, s. 101-122, 473-483; Nihat Azamat, "Divâne Mehmed Çelebi" *TDVİA*, IX, 435; TDEA (*Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, I-VIII*, İstanbul-1976-1998), II, 351.
[10] Bu nüshanın tavsifi için bkz. Temizel, s. 50
[11] Bu nüshanın tavsifi için bkz. Temizel, s. 70
[12] Bu nüshanın tavsifi için bkz. Temizel, s. 68
[13] Bu nüshanın tavsifi için bkz. Temizel, s. 63
[14] Bu nüshanın tavsifi için bkz. Temizel, s. 69
[15] Bu nüshanın tavsifi için bkz. Temizel, s. 73
[16] Bu nüshanın tavsifi için bkz. Temizel, s. 74
[17] Bu nüshanın tavsifi için bkz. Temizel, s. 51
[18] Bu nüshanın tavsifi için bkz. Temizel, s. 74
[19] Bu nüshanın tavsifi için bkz. Temizel, s. 71
[20] Bu nüshanın tavsifi için bkz. Temizel, s. 75
[21] A. Nezih Galitekin, "İsmail Rusûhî Arkaravî ve Risale-i Muhtasara-i Müfide-i Usûl-i Tarîkat-ı Nâzenîn", *Yedi İklim*, VIII, Sayı: 56, İstanbul- Kasım 1994, s. 89-95
[22] Bu nüshanın tavsifi için bkz. Temizel, s. 54
[23] Bu nüshanın tavsifi için bkz. Temizel, s. 75
[24] Bu nüshanın tavsifi için bkz. Temizel, s. 48-49
[25] Abdülbaki Gölpınarlı, a.g.e., s. 16
[26] Bu nüshanın tavsifi için bkz. Temizel, s. 55-56